

Erők és eredők

A pedagógusok munkaerő-piaci helyzete és szakmai továbbfejlődése: nemzetközi kitekintés és hazai gyakorlat

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011, Sági Matild (szerk.)

Horváth Dániel

A versenyképesség jelentősége minden területen megnövekedett az utóbbi években, évtizedben. Még az olyan szférákra is érvényes ez, ahol a korábbi időszakban nem volt jellemző a piaci értelemben vett verseny. Idetartozik többek között a pedagógusi pálya is. Amióta elfogadott tényré vált, hogy Magyarország csak úgy lehet versenyképes, sikeres a globalizálódott világban, ha javítja az oktatás minőségét, nyilvánvalóvá vált, hogy e törekvés nem valósítható meg a tanári munka korszerűbbé tétele nélkül.

A Sági Matild által szerkesztett *Erők és eredők. A pedagógusok munkaerő-piaci helyzete és szakmai továbbfejlődése: nemzetközi és hazai gyakorlatok* című tanulmánykötet négy – neves oktatáskutatók által írt – tanulmánya a pedagógusokat érintő jelenlegi hazai és nemzetközi állapotokról ad áttekintő képet. A tanulmánykötet két témára fókuszál: az első, Varga Júlia által jegyzett tanulmány a pedagógusok munkaerő-piaci helyzetét vizsgálja, a kötet többi tanulmánya (melyek szerzői Sági Matild, Gönczöl Enikő és Ceglédi Tímea) a tanártovábbképzések különböző vetületeit boncolgatja.

A kötet első tanulmánya – mint már említettük – a pedagógusok munkaerő-piaci helyzetét elemzi, a hangsúlyt elsősorban a jövedelmi viszonyokra, illetve az abban bekövetkezett változásokra helyezve (Varga Júlia: *A tanárok foglalkoztatása és bérezése. Hazai és nemzetközi kitekintés*). A tanulmány rendkívül értékes abból a szempontból, hogy a hazai helyzet ismeretése mellett a továbblépés, változtatás igényét sugallva számtalan külföldi példán keresztül mutatja be a tanári bérezés progresszív lehetőségeit.

A tanulmány első részében a szerző diagramok segítségével mutatja be a hazai pedagógusok bérhelyzetét, több esetben is úgy, hogy azt össze tudja az olvasó vetni más országok hasonló értékeivel. Az összehasonlítás egyetlen hátránya, hogy elsősorban nyugat-európai és tengerentúli országokkal lehet ezt megtenni, a környező közép-európai országok viszonylatában nem.

Szintén a tanulmány első részében hívja fel a szerző arra a negatív folyamatra a figyelmet, hogy az utóbbi évtizedekben a pedagógusi pályát (illetve a tanári szakokat) elsősorban a rosszabb képességű továbbtanulók választották. Ezt a kellőképpen súlyos állítást a szerző több hazai és nemzetközi felmérés eredményeire hivatkozva teszi. E probléma, illetve a probléma reménybeli megoldásának lehetőségei többször megjelennek a kötet tanulmányaiban – a továbbképzési lehetőségeket, teljesítményösztönző rendszerek bemutatását tekinthetjük a kötet központi témájának.

A tanulmány további részében az egységes tanári bértábla problematikájával, illetve a tanári bérreformok külföldi példáinak bemutatásával foglalkozik a szerző. Az tulajdonképpen magától értetődő – a szerző is hangsúlyozza –, hogy csupán a pályán eltöltött időt és a végzettség fokozatát figyelembe vevő bérezés idejétmúlt, a jobb teljesítményre nem ösztönző rendszer. A tanári bérreformok bemutatása külföldi példákon keresztül történik. Mielőtt azonban ezek részletes bemutatásra kerülnének, a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző reformok nem felváltják a szolgálati idő és végzettség alapú bérezést, hanem kiegészítik azt, létrehozva ezzel egy ösztönző rendszert a jobb teljesítmény elérése érdekében. Az ösztönzés alapvetően két irányba hat: vonzóvá teszi a tanári pályát a magasan kvalifikált fiatal értelmiségiek számára, illetve a már korábban a pedagógusi pályát választókat ösztönzi a minél jobb, eredményesebb munkavégzésre.

A „jó gyakorlatok” országokénti bemutatását követően könnyen átlátható táblázatokban, országoként csoportosítva hasonlíthatjuk össze az egyes ösztönző programokat. E táblázatok előnye, hogy egységes szempontok alapján teszik lehetővé az egyes gyakorlatok összevetését. A táblázatokból kitűnik, hogy teljesítményalapú bérezésre (vagy erre irányuló kísérletre) leginkább a fejlett országokban került sor (Egyesült Államok, Anglia, Izrael), de számos egyéb országban is találunk erre irányuló próbálkozást (pl. Kenya, Bolívia, India).

A kötet második tanulmánya (Sági Matild: *A pedagógusok szakmai továbbfejlesztésének hazai gyakorlata nemzetközi tükrökben*) szintén nemzetközi összehasonlításra ad lehetőséget a továbbképzések gyakorlatának bemutatásán keresztül, a szerző ugyanis tanulmányában összeveti a legfrissebb nemzetközi eredményeket és a témában született, magyar adatokat is tartalmazó empirikus vizsgálatok eredményeit (pl. az OECD nemzetközi tanárkutatása). A tanulmány diagramok, ábrák segítségével teszi könnyen összehasonlíthatóvá az eredményeket. Az első fejezetekben a minőségi oktatás és a tanári munka minősége közti összefüggésről, illetve a továbbképzések oktatási rendszerben elfoglalt helyéről olvashatunk. Ezt követően – további hét fejezetben – a pedagógusok szakmai továbbfejlesztésének kérdéseivel foglalkozik a szerző. Érinti a célok, módszerek kérdését, az ösztönzőket, továbbképzéssel kapcsolatos igényeket, a továbbképzési formákat, továbbképzési terveket és a minőségbiztosítás kérdését is.

Nagyon fontos kérdés például, hogy a továbbképzés belső igényként vagy kényszerként jelenik-e meg. Ha túl erős a külső kényszer, az ugyanolyan káros lehet, mintha csupán a pedagógusok saját elkötelezettségére lenne rábízva a dolog. A szerző által képviselt álláspont szerint szükséges a külső szervezeti kényszer és a szakmai autonómia megfelelő, „optimális keveréke” ahhoz, hogy a továbbképzési rendszerek jól működjenek. Az európai helyzetképet egy térképen keresztül ismerhetjük meg, melynek segítségével megállapítható, hogy Európában e téren igen vegyes a kép. A szakmai továbbképzésben részt vevő pedagógusok arányára is érdekes adatot szolgáltat a szerző, melyből kitűnik, hogy Magyarországon az alsó középfokon tanító tanárok 87%-a vett részt továbbképzésen a felmérést megelőző másfél év alatt. A tanul-

mány adatainak, összehasonlító ábráinak és diagramjainak legfőbb pozitívuma, hogy lehetővé teszi a környező országokkal történő összehasonlítást is.

Szintén érdekes része a tanulmánynak a továbbképzések, továbbfejlődési formák típusainak összehasonlítását bemutató fejezet. Ebből kitűnik, hogy hazánkban és külföldön egyaránt az úgynevezett „hagyományos formák” dominálnak a továbbképzések tekintetében – tanfolyamok, kollégákkal folytatott beszélgetések, szakirodalom olvasása. A magyar és nemzetközi adatok között ugyanakkor esetenként jelentősebb különbségek is kimutathatók: a hazai tanárok nagyobb arányban látogatják egymás óráit tapasztalatszerzési céllal, viszont csekélyebb arányban végeznek egyéni vagy csoportos kutatásokat, mint külföldi kollégáik.

A kötet harmadik és negyedik tanulmánya a hazai továbbképzési rendszerrel, illetve annak történetével ismerteti meg az olvasót, immár kizárólag a hazai példákra koncentrálna.

A harmadik tanulmány (Gönczöl Enikő: *Trendek és fordulópontok a magyarországi pedagógusok továbbképzési rendszerének működésében*) történeti áttekintést ad a magyarországi pedagógus-továbbképzési rendszer működéséről, a változást jelentő mérföldkövekre fókuszálva. A szerző a pedagógus-továbbképzés kezdetétől (1906-tól, az első, tanárok továbbképzését szabályozó miniszteri rendelet kiadásától) követi végig az eseményeket, természetesen az utóbbi egy-két évtizedre koncentrálna.

A tanulmány fő erőssége, hogy rendszerezetten, áttekinthető formában ismerteti meg az olvasót a pedagógus-továbbképzés hazai történetével, törvényi szövegek és táblázatok segítségével.

A továbbképzések hazai rendszerében fontos mérföldköv volt az 1993-as közoktatási törvény és az 1995-ben életbe lépett Nemzeti alaptanterv. Ezek a korábbiakhoz képest új elvárásokat fogalmaztak meg a közoktatással szemben, melyek szükségessé tették a pedagógusok továbbképzési rendszerének átalakulását, fejlődését. A továbbképzések koordinálására hozták létre az Országos Közoktatási Intézetet (az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet elődjét).

Újabb fontos lépés volt a hazai pedagógus-továbbképzés fejlődése terén a továbbképzést szabályozó 1997-es kormányrendelet, melynek előkészületeit és magát a rendeletet a tanulmány szerzője részletesen ismerteti. Szintén foglalkozik a tanulmány a pedagógus-szakvizsgálával, mely olyan elemként jelent meg a továbbképzési rendszerben, melynek korábban nem volt előzménye. A tanulmány egészére, így e szakaszra is igaz, hogy a szerző törekszik „emészthetően”, sok esetben pontokba szedve tálna a tudnivalókat.

A 2002–2010 közötti időszak új távlatokat nyitott meg a pedagógus-továbbképzés lehetőségei terén. Ezen időszakban nyíltak meg ugyanis a közoktatás számára az európai uniós források, ami addig nem látott mértékben engedte be a rendszerbe a profitorientált vállalkozásokat. E változást is szemléletesen, törvényi szövegrészekkel alátámasztva tárja az olvasó elé a szerző. Foglalkozik ezenkívül a képzések tartalmával, formai jellemzőinek változásaival, a tanfolyamok, képzések indítóival és résztvevőivel is a további fejezetek során. Ez utóbbi fejezetek könnyen áttekinthető táblázatok segítségével adnak képet a pedagógus-továbbképzések szervezeti, tartalmi, módszertani és felhasználói jellemzőiről.

A kötet utolsó részében egy esettanulmányt talál az olvasó (Ceglédi Tímea: *„Itt senki nem kíváncsi rá, hogy mi történik.” Pedagógus-továbbképzések a képzők szemszögéből*). A tanulmány bevezetőjében a szerző hangsúlyozza, hogy milyen jelentőséggel bír a tanárok továbbképzése, hiszen az egyfajta „szakmai fogódzót” jelent a pedagógusok számára.

Az esettanulmány egy kvalitatív feltáró kutatás eredményeire alapulva mutatja be a továbbképző szervezetek szemszögéből a képzések és a képzettek legfőbb jellemzőit. A tanulmány során az olvasó számára interjúrészletek teszik színesebbé a leírást. A szerző a képző szervezetek intézményi típusainak meghatározásával, leírásával kezdi, majd ezek részeseését boncolgatja a legfrissebb adatok tükrében. Különbséget tesz a képzők között célcsoportok, célterületek tekintetében is.

Szintén fontos részét képezi a tanulmánynak az igények kérdésének körbejárása. Ez a kötet korábbi, Sági Matild által jegyzett tanulmányában is előkerül. A képzők esetében a valós igények felmérése fontos lenne, de – mint arra a szerző példát is hoz – sok esetben ez elmarad, mert a képző intézmény olyan véleményen van, hogy ez nem szükséges, hiszen a hétvévente kötelező 120 óra „kényszer azoknak, akiknek nincsenek belső igényeik”. A szerző eredményei alapján a képző intézmények közül sok olyan állásponton van, hogy a pedagógusoknak (iskolavezetőknek) sokszor semmiféle elképzelésük sincs a kívánt továbbképzés milyenségével kapcsolatban, a cél csupán a 120 pont megszerzése... A tanulmány e része sok interjúrészlettel lett színesítve, így az igen olvasmányos. Az igények körbejárása után a lehetőségek kérdésével ismerkedhet meg az olvasó.

A tanulmány további részében előkerül egy „kényes kérdés”: a finanszírozás. A már idézett nemzetközi tanárkutatás adatai alapján Magyarországon a pedagógusok körében igen magas (47%) azok aránya, akik a magas ár miatt nem tudnak részt venni a továbbképzéseken. A szerző e fejezetben összefoglalja, hogy mit kell tudni a normatívás és a pályázatos finanszírozási rendszerről, illetve ezek egymáshoz viszonyított aránybeli alakulásáról. A hosszú idézetekkel színesített részből képet kaphatunk a pályázatokról, azok gyengeségeiről, az iskolák közötti egyenlőtlenségekről is.

A következő fejezetekben az olvasó szembesülhet a „valósággal”, tehát megismerheti az igények és a lehetőségek metszeteként kirajzolódó képet. Képzési témák, szervezési kérdések, oktatásirányítás kérdését is körüljárja a szerző a tanulmány e részében.

Zárásképp információhoz juthatunk a minőségbiztosítás, népszerűsítés, tájékoztatás, hasznosulás és utánkövetés kérdéskörében. Mindegyik témakör jól körüljárt, a már megszokott módon, idézetekkel alátámasztva. Kiragadva ezek közül a hasznosulás kérdését – ami tulajdonképpen az egész folyamat lényege, a sikeresség fokmérője kellene, hogy legyen – az interjúk alapján még mindig inkább a negatív vélemények látszanak túlsúlyban lenni.

A tanulmánykötet kapcsán összegzésképp elmondható, hogy az hiánypótló jellegű, számos új kutatási eredményt mutat be és betekintést nyújt a pedagógusok munkaerő-piaci helyzetének alakulásába, illetve a napjainkban egyre fontosabbá váló tanártoábbképzések világába. Erényei közé tartozik, hogy a hazai viszonyokat nemzetközi összehasonlításban vizsgálja, a táblázatok, diagramok, ábrák pedig jól áttekinthetővé, strukturálttá teszik az egyes tanulmányokat. Ajánlható elsősorban a továbbképző intézmények szakembereinek, iskolavezetőknek, oktatáskutatóknak, de bizonyos, hogy szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot e kötet.